

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

У статті представлено результати узагальнення наукових джерел і нормативно-правових актів, у яких обґрунтовуються особливості соціальної компетентності офіцерів Міністерства внутрішніх справ України. Встановлено, що соціальна компетентність є однією з ключових у структурі цієї готовності, оскільки знання, уміння і навички, що входять до її змісту, є надзвичайно важливими для виконання обов'язків за призначенням. Соціальна компетентність має низку особливостей, обумовлених специфікою професійної діяльності, а також функціями, які виконують працівники органів внутрішніх справ.

Ключові слова: соціальна компетентність, готовність до професійної діяльності, працівники органів внутрішніх справ, офіцери правоохоронних органів, професійна діяльність.

В статті представлені результати обобщения научных источников и нормативно-правовых актов, в которых обосновываются особенности социальной компетентности офицеров Министерства внутренних дел Украины. Установлено, что социальная компетентность является одной из ключевых в структуре этой готовности, поскольку знания, умения и навыки, входящие в ее содержания, очень важны для выполнения обязанностей по назначению. Социальная компетентность имеет ряд особенностей, обусловленных спецификой профессиональной деятельности, а также функциями, которые выполняют работники органов внутренних дел.

Ключевые слова: социальная компетентность, готовность к профессиональной деятельности, работники органов внутренних дел, офицеры правоохранительных органов, профессиональная деятельность.

Вступ. В умовах реформування правоохоронної системи нашої держави особливого значення набуває розв'язання проблеми якості підготовки курсантів і слухачів вищих навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ (МВС) України до професійної діяльності. Особливого значення надається умінням правоохоронців будувати конструктивні відносини і спілкуватися з різним соціальними групами та верствами населення, застосовувати досвід діяльності при вирішенні життєвих проблем, брати на себе відповідальність, проявляти ініціативу, попереджувати і вирішувати конфлікти, бути толерантним і коректним у ситуаціях порушення громадського порядку, проявляти емпатію тощо. Тобто йдеться про необхідність формування та розвитку соціальної компетентності курсантів і слухачів ВНЗ МВС України, опанування ними знань, умінь, навичок і якостей, які є складниками цього складного утворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Різноманітні аспекти застосування компетентнісного підходу привертала увагу багатьох дослідників. Що стосується соціальної компетентності, то на сьогодні досліджено модель соціальної

компетентності (В. Слот, Х. Спанярд), її структуру та зміст (І. Зарубінська, О. Михайлов, В. Радул); роль і місце соціальної компетентності у структурі готовності до професійної діяльності (І. Бех, С. Демченко, М. Елькін, С. Козак, А. Онкович та ін.). У наукових роботах з психології, педагогіки, соціології та філософії досліджуються окремі аспекти, інтеграція яких дає ґрунтовне уявлення про соціальну компетентність особистості: соціалізація особистості (Т. Алексеєнко, А. Капська, І. Кон, А. Мудрик, А. Сиротенко); соціальне становлення особистості (К. Абульханова-Славська, О. Карпенко, Є. Нікуліна); соціальна ідентичність (Н. Іванова, Ю. Тюменева, Е. Еріксон); соціальна адаптація (О. Литовченко, Т. Ушакова); соціальна впевненість та самостійність (М. Безруких, Д. Єгоров); соціальна активність (З. Кенесаріна, О. Киричук, Н. Михайленко, Н. Пономарчук).

В сучасних умовах зростає значення ролі ВНЗ щодо формування у молодих людей їх соціального досвіду та соціальної компетентності. Остання є органічно пов'язаною з комунікативною, соціально-психологічною і професійною компетентностями. Її можна трактувати як процес і результат засвоєння й активного відтворення особистістю соціально-

культурного досвіду (комплексу знань, умінь, навичок, цінностей, норм, традицій) на основі її діяльності, спілкування, відносин; як інтегративний результат, що передбачає зміщення акцентів з їх накопичення до формування здатності застосовувати досвід діяльності при вирішенні життєвих проблем, брати на себе відповідальність, проявляти ініціативу, активність у командній роботі, попереджувати і вирішувати конфлікти, бути толерантним у складних ситуаціях, проявляти емпатію.

Метою статті є визначення особливостей соціальної компетентності офіцерів МВС України

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати аналізу професійної підготовки майбутніх офіцерів у і слухачів магістратури у ВНЗ МВС України свідчать, що соціальне середовище і соціальні умови, в яких вони навчаються, не завжди сприяють результативному формуванню соціальної компетентності. Мова йде про високу регламентацію життєдіяльності, суворий статутний порядок і директивні взаємовідносини, певну ізоляцію від спілкування з рідними, близькими і друзями. Негативним чинником є примусове спілкування з обмеженим колом людей, безумовне підпорядкування начальникам, необхідність дотримуватись як формальних, так і неформальних норм поведінки, обмеженість у виборі та прийнятті рішень. Ці фактори суттєво знижують рівень самостійності курсантів і слухачів при розв'язанні різноманітних навчально-професійних завдань і привчають до шаблону, стримують самостійне прийняття рішень і формування соціально-компетентної поведінки. Вплив негативних факторів посилюється недостатньою готовністю командування та науково-педагогічного складу створювати умови для формування соціальної компетентності у навчально-виховному процесі ВНЗ.

Результати аналізу нормативно-правових актів, у яких так чи інакше окреслено особливості професійної діяльності працівників ОВС дозволяють зробити такі узагальнення:

– результати діяльності ОВС можуть здійснюватися за допомогою специфічних засобів і способів та відрізняються від результатів діяльності інших організацій і підприємств. Орган внутрішніх справ – це

одна з не багатьох установ, результатом праці яких, як правило, безпосередньо не відчувається одразу після закінчення повної службової операції, його ефективність може бути виявлена лише через деякий час. Часто це викликає невдоволеність службою у молодих працівників, а також невдоволеність громадськості [1];

– не зважаючи на необхідність працівнику ОВС встановлювати та підтримувати контакти з людьми, розв'язувати життєві проблеми, співвідносити свої інтереси з інтересами суспільства, діяти і взаємодіяти в системах «людина-людина», «людина-колектив», «людина-більші соціальні групи», персонал ОВС здійснює професійну діяльність в умовах значної централізації, єдиноначальності, субординації та суворої дисципліни. Невиконання наказів або недбале ставлення до службових обов'язків тягне за собою в ОВС не тільки моральне засудження, але й сувору відповідальність;

– особливості діяльності працівників ОВС характеризуються значними щоденними витратами часу, фізичного напруження і посиленням емоційним навантаженням та перевантаженням, обмеженням свого вільного часу, віддачі всіх фізичних сил і здібностей. Більш того, від кожного працівника міліції вимагаються сміливість, мужність, самопожертва, здатність і готовність піти на ризик і пожертвувати своїм здоров'ям і навіть життям для виконання свого службового обов'язку. Такі характерологічні особливості перешкоджають активній взаємодії із соціумом, налагодженню контактів з різними групами та індивідами, активній участі у соціально значущих проектах, продуктивному виконанню різних соціальних ролей;

– підрозділи ОВС є гетерогенними колективами за всіма ознаками, оскільки в них працюють люди різного віку, статі й освіти, різних професій і спеціальностей, з різними соціально-психологічними особливостями, характерами й здібностями. Гетерогенність підрозділу ОВС – обов'язкова умова його ефективної роботи. Це, в свою чергу, потребує від підрозділів більшої згуртованості, групової солідарності в умовах соціальної неоднорідності колективів, а від кожного його члена – готовності до взаємовиручки та взаємоповаги.

Характеристика особливостей професійної діяльності офіцерів МВС України буде неповною без посилань на висновки науковців, які її досліджували. Так, результати аналізу наукових публікацій О. Плотко, яка розглядає характеристику діяльності працівника податкової міліції [2], а також Д. Александрова [3], М. Ануфрієва [4], В. Барка [5], Ю. Ірхіна [4], Л. Казмиренка [6], Г. Юхновця [6], які розробляли професіографічний опис діяльності оперуповноважених підрозділів (внутрішніх справ) дозволяють зробити висновок про те, що діяльність офіцерів органів внутрішніх справ містить у собі такі сторони (аспекти):

– соціальну (профілактично-виховну) діяльність, яка охоплює політичний аспект у діяльності працівника правоохоронних органів і містить профілактичні заходи, правову пропаганду, участь у перевихованні злочинця для повернення його до соціальної норми поведінки;

– пошукову (пізнавальну) діяльність, яка полягає у збиранні вихідної інформації, необхідної для виконання професійних завдань. Ця діяльність найбільш характерна слідчим та працівникам оперативних підрозділів;

– реконструктивну діяльність, яка передбачає поточний і завершальний аналіз всієї зібраної інформації у справі і визрівання на базі її синтезу, аналізу і спеціальних знань робочих версій; планування роботи;

– комунікативну діяльність, яка полягає в отриманні необхідної інформації у процесі спілкування. Особливо велику питому вагу вона має під час проведення допитів або опитуванні свідків, а також у діяльності оперативних працівників;

– організаційну діяльність. Вона полягає у вольових діях по реалізації і перевірці робочих версій і планів і включає самоорганізованість і організацію людей у групах;

– посвідчувальну діяльність (зведення всієї одержаної інформації по справі до спеціальної, законом встановленої форми – постанови, протоколу, вироку тощо).

Отже, на основі аналізу наукових праць О. Александрова, О. Плотко, М. Ануфрієва, В. Барка, Ю. Ірхіна, Л. Казмиренка, Г. Юхновця можна зробити висновок, що якість виконання професійних обов'язків офіцером органів внутрішніх справ суттєво залежить від наявності комплексу соціально-

комунікативних, психологічних умінь і навичок, а також здатності працювати у команді. Тобто мова йде про те, що соціальна компетентність (відповідно до визначення, поданого у попередньому підрозділі) має бути одним з основних компонентів у структурі готовності офіцера МВС до професійної діяльності.

Але необхідно зазначити, що досліджувана нами компетентність у офіцера ОВС має свої особливості. Зокрема щодо комунікативного аспекту, то, наприклад, спілкування з підслідними є досить складними, нерідко пов'язаними з моральними проблемами, розв'язання яких потребує високих моральних якостей. Зокрема слідчий повинен керуватися процесуальними, криміналістичними, моральними правилами, вести розслідування без упередженого ставлення, об'єктивно розслідувати всі обставини справи в інтересах істини і справедливості, при цьому є неприпустимим тиснути на підозрюваного. Навпаки, слідчий зобов'язаний роз'яснювати підозрюваному його права і забезпечувати можливість реалізації цих прав, бути коректним.

Однак на практиці, як відомо, для отримання інформації від підозрюваного слідчому доводиться вдаватися до різних методів і прийомів, використовуючи ту тактику, яка може допомогти слідству і забезпечити розкриття злочину.

Слідчий несе особисту моральну відповідальність за виконання завдань попереднього слідства, свого професійного обов'язку. Він повинен бути об'єктивним, безстороннім, справедливим, гуманним, пильним. У своєму службовому спілкуванні слідчий має бути витриманим, урівноваженим, коректним. При цьому соціально-комунікативний бік діяльності – головний інструмент у слідчій роботі. Отримати інформацію під час допиту слідчому допомагають його професійна майстерність, спеціальні наукові знання в галузі психології спілкування, психології ведення допиту, спостереження за співрозмовником, психології впливу на нього.

З позиції соціальної компетентності важливим є також і те, що офіцер ОВС виступає і як організатор розслідування. Йому належить приймати відповідальні рішення, домагатися їх реалізації,

організувати не тільки власну діяльність, але й роботу колективу людей. Водночас він має добре володіти письмовим мовленням, вміти опрацьовувати інформацію, приймати рішення.

Отже, підсумовуючи викладене зазначимо, що соціальна компетентність як здатність брати на себе відповідальність, встановлювати контакти та забезпечувати комунікацію, успішно діяти і взаємодіяти в системах «людина-людина», «людина-колектив», є вкрай важливою для офіцера ОВС.

Для з'ясування особливостей професійної діяльності та професійно-особистісні вимоги до офіцерів МВС України вважаємо за доцільне проаналізувати професіографічний опис деяких найбільш поширених видів діяльності офіцерів міліції. Зокрема розглянемо особливості змісту соціальної компетентності, а також особливості професійної діяльності офіцерів, які виконують слідчу, оперативно-розшукову, профілактичну та керівну діяльність, оскільки вони є найбільш поширеними.

Так, згідно класифікації професій за Є. Клімовим, *професія слідчого* відноситься до професій типу «людина-людина». Отже, домінуючим у цій діяльності є комунікативний аспект. Слідчий, перш за все, повинен мати добрі здібності співрозмовника, який веде бесіду в особливо тяжких умовах [7].

Професія слідчого потребує не тільки задатків, покликання та освіти, але й значного життєвого досвіду, низки професійних навичок та вмінь. Цей вид професійної діяльності пов'язаний із проведенням процесу дізнання та розслідування злочинів. Діяльність слідчого реалізується в прагненні розкриття злочину і містить у себе збір початкової інформації з метою вирішення професійних завдань [5, с. 20].

Особливе значення на першому етапі розслідування має розшукова діяльність. Слідчий повинен вибрати із навколишнього середовища важливу криміналістичну інформацію (сліди злочинця, потерпілого, зброю або знаряддя злочину), що дає можливість з достовірністю реконструювати подію злочину, як того потребує закон.

На думку Н. Карпова, «професія слідчого належить до категорії професій, які

пов'язані з роботою в умовах підвищеної відповідальності за життя, здоров'я і долю людини, а тому помилки слідчого, що спричинені наявністю прогалин у його професійній підготовці, можуть мати тяжкі й непоправні наслідки» [8, с. 22].

Щодо *оперативно-службової діяльності*, то вона є ключовою для працівників підрозділів карного розшуку, боротьби з економічною злочинністю, боротьби з організованою злочинністю, боротьби з незаконним обігом наркотиків, боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, кримінальної міліції у справах неповнолітніх, оперативно-пошукових та деяких інших оперативних підрозділів.

В один вид службової діяльності їх об'єднують схожі форми та методи вирішення оперативних завдань і психологічного впливу на людей, загальні засади організації документування злочинних дій, прийомів дотримання конспірації, аналізу криміногенних факторів і оперативної обстановки, технічні засоби та використання спеціальних сил у боротьбі зі злочинністю.

Однією з найважливіших форм діяльності оперуповноваженого є міжособистісна комунікація, яка передбачає опитування свідків, потерпілих, обвинувачуваних, засуджених, бесіди з експертами, свідчення в суді, робота з конфіденційними та іншими інформаційними джерелами (така робота в середньому займає приблизно 40 % робочого часу оперуповноваженого).

Оперативно-розшукова діяльність в органах внутрішніх справ України пред'являє досить високі та різноманітні вимоги до особистості працівників оперативних підрозділів. Серед основних професійно важливих якостей, необхідних для успішного виконання службової діяльності, є комунікативні якості та вміння. Вони передбачають спроможність привертати до себе людей, викликати в них почуття довіри; спроможність до швидкого встановлення контактів із новими людьми; уміння швидко знаходити необхідний тон розмови, вигідну форму спілкування в залежності від психологічного стану та індивідуальних властивостей співрозмовника; уміння давати об'єктивну оцінку діям та вчинкам інших людей;

здатність розумно поєднувати ділові та особистісні контакти; уміння співвідносити власні дії з діями інших осіб; уміння відстоювати власну точку зору [5, с. 20]. Всі ці якості, уміння і навички є складниками соціальної компетентності.

Щодо *профілактичної діяльності*, яку здійснюють працівники органів внутрішніх справ України, то на сучасному етапі розвитку державності в Україні, який характеризується загальним курсом на демократизацію і побудову правового суспільства актуальним є завдання формування у населення правосвідомості, шанобливого ставлення до закону, довіри до діяльності всієї правоохоронної системи держави. Важлива роль у цьому процесі відводиться *підрозділам блоку громадського порядку органів внутрішніх справ*. Дільничні інспектори міліції (ДІМ), працівники паспортних, міграційних, обліково-реєстраційних, патрульних і дозвільних служб – це ті працівники, які щодня спілкуються з населенням, за їх професійно грамотними або безграмотними діями громадяни судять про роботу міліції в цілому.

Основний масив профілактичної діяльності здійснюють працівники міліції, основна професійна діяльність яких спрямована не на розкриття та розслідування злочинів або ліквідацію наслідків надзвичайних подій, а на профілактичну роботу з населенням із метою недопущення й подолання правопорушень та злочинної діяльності.

Ключовою функцією цього виду професійної діяльності є активне спілкування з різноманітними верствами населення й виявлення потенційно небезпечних ситуацій.

Підрозділи ДІМ, як адміністративна служба загальної та індивідуальної профілактики, є різновидом служби в органах внутрішніх справ, що відрізняється складністю і специфікою виконуваних завдань в системі суб'єктів охорони правопорядку на дільниці обслуговування. Це одна з найбільш численних служб, її працівники становлять спеціалізований загін міліції, що знаходиться на передових рубежах боротьби зі злочинністю. Вони здійснюють значний обсяг профілактичних заходів загальної та індивідуальної спрямованості.

Історично сформована традиційна система організації роботи ДІМ обумовлюється трьома чинниками: територіальним, комунікативним і соціально-демографічним. Зміст і організація діяльності ДІМ у сфері охорони громадського порядку і профілактики правопорушень прямо або опосередковано пов'язані із середовищем – ця обставина накладає певний відбиток на форми й методи роботи, які в цілому обумовлені соціально-економічними, географічними, демографічними, психологічними й іншими чинниками, що визначають оперативну обстановку.

Дільничному інспектору міліції необхідно бути зовні охайним, витриманим, спокійним, терпимим, чуйним, уважним, мати педагогічний такт. Знання особливостей соціально-психологічних явищ (суспільна думка, настрої, слухи, традиції, звичаї) надають суттєву допомогу дільничному інспектору в профілактичній роботі з населенням.

Здійснюючи профілактичну роботу серед населення своєї території, дільничний інспектор міліції має стосунки з особами різних соціальних верств та прошарків. Дільничний інспектор міліції повинен уміти встановлювати діловий контакт, завойовувати в співрозмовника довіру, приваблювати його до себе.

Основний напрямок його діяльності – профілактична робота з населенням, яка має метою запобігання правопорушень, злочинів та інших надзвичайних подій.

Основна функція – активне спілкування з різними верствами населення і посадовими особами із метою виявлення потенційно небезпечних осіб і ситуацій.

Найголовніші принципи діяльності дільничного інспектора – постійний зв'язок із населенням на підвладній території, чуйне й уважне ставлення до звернень громадян, непідкупність і відданість службовому обов'язку, гласність у роботі, суворе та неухильне дотримання законності.

Таким чином, серед основних вимог, які висуває професія до особистості дільничного інспектора міліції є володіння соціальною компетентністю.

Висновки. Соціальна компетентність офіцерів МВС України передбачає володіння системою знань, умінь і навичок, які забезпечують здатність брати на себе відповідальність, встановлювати та

Питання педагогіки

підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, розв'язувати життєві проблеми, усвідомлювати значення своїх соціальних функцій як громадянина своєї країни, співвідносити свої інтереси з інтересами суспільства, успішно діяти і взаємодіяти в системах «людина-людина», «людина-колектив», «людина-більші соціальні групи». Ця компетентність має низку особливостей,

обумовлених специфікою професійної діяльності, а також функціями, які виконують працівники органів внутрішніх справ.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку є необхідність обґрунтування концепції формування соціальної компетентності курсантів і слухачів у ВНЗ МВС України.

Література

1. Литвиненко Д. М. Індивідуально-психологічні особливості особистості працівників ОВС на різних етапах професійної адаптації / Литвиненко Д.М. // Проблеми екстремальної та кризової психології. 2011. Вип. 9. – С. 172–176.
2. Плотко О. В. Формування у працівників податкової міліції здатності до саморегуляції в емоціогенних умовах: дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогіка та вікова психологія» / Олена Василівна Плотко. – К., 2004. – 177 с.
3. Александров Д. О. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників ОВС (професійно-психологічна підготовка працівників оперативних підрозділів) / [Д.О.Александров, Г.О.Юхновець, Л.І.Казміренко та ін.] – К., 2002. – 107 с.
4. Ануфрієв М. І. Професіографічна характеристика основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України (кваліфікаційні характеристики професій, професіограми основних спеціальностей) : Довідковий посібник / [М.І. Ануфрієв, Ю.Б. Ірхін та ін.]. – К. : МВС України; КІВС, 2003. – 80 с.
5. Барко В.І. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України: Практичний посібник / [В.І. Барко, Ю.Б. Ірхін та ін.] . – К.: Київський нац. ун-т внутр. справ, ДП «Друкарня МВС», 2007. – 100 с.
6. Забезпечення особистої безпеки працівників ОВС при виконанні службових обов'язків : наук.-практ. рек. / Юхновець Г. О., Андросюк В. Г., Казміренко Л. І. [та ін.] ; під ред. М. І. Ануфрієва, Я. Ю. Кондратьєва. – К. : НАВСУ, 1999. – 72 с.
7. Климов Е. А. Путь в профессию: Пособие для старших классов общеобразовательной школы. – Л.: Лениздат, 1974. – 192 с.
8. Карпов Н. С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності: автореф. дис. На здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 „Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза” / Н. С. Карпов. – К., 2007. – 32 с.

Tohochynskyy O. M., Ph.D., associate professor, head of the postgraduate institute
FEATURES OF SOCIAL COMPETENCE OFFICERS OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

This paper presents a synthesis of scientific sources and regulatory acts, which substantiate the features of social competence officers of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Established that social competence is a key structure in this readiness, the knowledge and skills that make up its content is extremely important for the performance of duties for the purpose. Social competence officers of the Interior Ministry of Ukraine provides ownership for knowledge and skills that provide the ability to take responsibility to establish and maintain necessary contacts with other people to solve the problems of life, to realize the value of their social functions as a citizen of their country, to match your interests the interests of society, successfully operate and interact in the "man-man", "man-team", "man-larger social group." Social competence has a number of features due to specific professional activities and functions carried out by the police.

Keywords: social competence, commitment to professional activity, law enforcement officers, law enforcement officers, professional activity.